

บทบาทสำคัญของวิชารัฐธรรมนูญในสถาบันอุดมศึกษา
เพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยไทย

The Crucial Roles of Teaching Constitutional Law in Higher
Education Institutions in Developing Thailand's Democracy

อาริษา รุจิรวนิชวงศ์* และธีรพงษ์ หนูไชยแก้ว**

สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต เลขที่ 21 หมู่ที่ 6 ตำบลรัษฎา อำเภอเมือง
จังหวัดภูเก็ต 83000

Arrisa Rujiravanichavong and Teerapong Nuchaikaew

Law Program in Phuket Rajabhat University, 21 Moo.6, Rasada Road, Muang,
Phuket 83000

Email: arrisa.r@pkru.ac.th, teerapong.n@pkru.ac.th

Received: December 12, 2023

Revised: January 31, 2024

Accepted: February 1, 2024

บทคัดย่อ

การเรียนการสอนรายวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในสถาบันอุดมศึกษา เป็นกระบวนการที่สำคัญของการจัดการเรียนรู้เพื่อให้นักศึกษาทุกคนไม่ว่าจะเรียนในหลักสูตรใดมีโอกาสได้เรียนรู้กระบวนการปกครอง สิทธิและเสรีภาพของพลเมือง เนื่องจากรัฐธรรมนูญเป็นพื้นฐานและกรอบกฎหมายหลักที่กำหนดโครงสร้างของรัฐ สิทธิและเสรีภาพของประชาชนในประเทศ การที่นักศึกษามีความเข้าใจและความรู้เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการส่งเสริมการเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับระบบนิติศาสตร์และการปกครองของประเทศ นักศึกษาจะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับที่มาของหลักการพื้นฐานของกฎหมายรัฐธรรมนูญ และเข้าใจประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของรัฐธรรมนูญอย่างลึกซึ้ง และการสร้างความเรียบร้อยในการปกครองของบ้านเมืองตามหลักนิติรัฐที่ทำหน้าที่กำหนดกฎเกณฑ์และข้อบังคับที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตในสังคม

การเรียนการสอนรายวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในระดับอุดมศึกษานั้น นักศึกษาต้องเข้าใจหลักทฤษฎีกฎหมาย การสร้างสถานการณ์ทางกฎหมายที่สมจริง และการศึกษาผลกระทบทาง

* อาจารย์, รองคณบดีฝ่ายวางแผนและการประกันคุณภาพการศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต.

** อาจารย์, คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต.

สังคมและทางนิติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ การปรับข้อกฎหมายเข้ากับสถานการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน นักศึกษาสามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงและการทำงานในอนาคตได้

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มีบทบัญญัติสำคัญซึ่งประชาชนทุกคนในฐานะของพลเมืองของประเทศจำเป็นต้องรู้และเข้าใจเพื่อนำไปใช้ในการพิทักษ์สิทธิและหน้าที่ของตน ดังนั้น หากสถาบันอุดมศึกษากำหนดให้มีการสอนรายวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญแก่นักศึกษาทุกคนในทุกหลักสูตร ย่อมเป็นการเผยแพร่และสร้างความเข้าใจเนื้อหาและหลักการสำคัญของรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศที่กำหนดไว้อย่างเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การทำงานหรือการปกป้องสิทธิของตนเอง อันจะนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยของประเทศไทยอย่างถูกต้องและยั่งยืน

คำสำคัญ: บทบาท, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, รัฐธรรมนูญ, สถาบันอุดมศึกษา, ประชาธิปไตย

Abstract

The teaching of constitutional law in higher education institutions is an important learning process that helps law students learn about administrative procedures, the rights and freedoms of citizens. This is because the Constitution is a body of basic laws and a main legal framework that establishes the basic structure of the state, the rights and freedoms of the individuals in each nation. Students' understanding and knowledge of the Constitution is of utmost importance in promoting an in-depth comprehension of the state's jurisprudence and governance. Thus, students are required to study the origins of basic principles of constitutional law, and the history of the development and changes of the Constitution, and establish judicial order in the state's government in accordance with the Rule of Law, which determines rules and regulations for living in society.

Designing the teaching of constitutional law or the constitution can be done in diverse patterns, for instance, explaining legal principles and theory, creating realistic legal situations, and studying social and legal impacts related to the Constitution. In addition, adapting legal principles to various situations that arise in everyday life, students can apply them in real life and future work.

The Constitution of the Kingdom of Thailand B.E. 2560 (2017), we will find that there are important legal provisions that every individual, as a citizen of the country, is required to know to use them to protect their own rights and duties. Therefore, if teaching constitutional law to students of each program are done by higher education institutions, it will deliver and promote the understanding of important contents and principles of the Constitution, which is the supreme law of the Kingdom of Thailand and stipulated to be the basic laws to protect individual rights which will lead to the development of democracy in Thailand correctly and sustainably."

Keywords: Roles, Constitutional Law, Constitutional, Higher Education Institutions, Democracy

1. บทนำ

หากจะมองย้อนไปตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี การปกครองของไทยเราในระยะแรกเป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูกพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นเหมือนหัวหน้าครอบครัวใหญ่ที่สุด ทรงปกครองดูแลราษฎรอย่างใกล้ชิดเหมือนพ่อปกครองลูก โดยเฉพาะสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ผู้ใดมีเรื่องเดือดร้อนก็สามารถเข้าเฝ้าถวายฎีการ้องทุกข์ต่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้โดยตรง การปกครองระบบบิดากับบุตรนี้พระมหากษัตริย์ในฐานะบิดาทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาด ถ้าได้พิจารณาถ่องแท้แล้วก็จะเห็นว่า ถ้าผู้ปกครองประเทศ คือ พระมหากษัตริย์ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่ราษฎรเสมือนหนึ่งบุตรประชาชน ก็ย่อมจะได้รับความสะดวกนอกจากนี้พระมหากษัตริย์ในฐานะของผู้ปกครองบ้านเมืองแล้วยังเป็นผู้นำกองทัพและคุ้มครองพลเมืองในยามศึกสงคราม ส่วนในยามบ้านเมืองสงบพระมหากษัตริย์จะทรงมีฐานะเป็นบิดาคอยให้คำปรึกษาและตัดสินคดีความในเรื่องที่มีปัญหาขัดแย้งเกิดขึ้นซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าพระมหากษัตริย์ไทยในขณะนั้นเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนของพระองค์และพระองค์เพียงผู้เดียวที่มีอำนาจในการตัดสินเด็ดขาด ครั้นเมื่อถึงในตอนต้นสมัยอยุธยาพระมหากษัตริย์เองก็ทรงมีพระราชกรณียกิจในการพิจารณาตัดสินคดีความของประชาชนอย่างเฉกเช่นสมัยสุโขทัยแต่เมื่อมีประชากรเพิ่มมากขึ้นปัญหาข้อพิพาทและความขัดแย้งก็ย่อมมีเพิ่มมากขึ้นคดีความที่พระมหากษัตริย์จะต้องตัดสินจึงมีมากขึ้นไปด้วยพระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียวจึงไม่สามารถทำหน้าที่ได้ทั่วถึง พระองค์จึงทรงแต่งตั้งขุนนางมนตรีหรือราชบัณฑิตเป็นผู้พิจารณาพิพากษาแทนพระองค์ การมอบหมายนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้อำนาจของศาลและตุลาการในสมัยอยุธยา¹ จวบจนกระทั่งมาในสมัยรัตนโกสินทร์ในยุคของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีคณะเจ้านายและข้าราชการจำนวนหนึ่งของสถานทูตสยามประจำกรุงลอนดอนและกรุงปารีส ได้รวมกันลงชื่อในเอกสารคำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103 หรือที่เรียกกันว่า “คำกราบบังคมทูล ร.ศ. 103” แต่พระองค์ทรงเห็นว่าในขณะนั้นประเทศมีความจำเป็นต้องปฏิรูประบบราชการก่อนมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยพระองค์ไม่ทรงเชื่อมั่นว่าประชาชนในขณะนั้นจะพร้อมสำหรับการปกครองแบบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตามจุดเริ่มต้นของการกล่าวถึงกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ โดยการจัดรูปแบบการปกครองภายในของรัฐในตอนแรกนั้นจะใช้คำทับศัพท์ว่า “คอนสติติวชัน” ซึ่งมาจากคำว่า “Constitution” มาใช้ในประเทศไทย แต่ก็ไม่ได้มีคำเรียกที่ชัดเจนเป็นภาษาไทยอย่างในปัจจุบัน จนกระทั่งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้ทูลเกล้าฯ ถวายกฎหมายฉบับหนึ่งชื่อว่า “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475” เพื่อให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธยใช้เป็น

¹ วิชา มหาคุณ, “ระบบศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น”, *ทีละทีการศึกษารายการทางศาลสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ สองร้อยปี เมษายน 2552*, (กรุงเทพฯ: กระทรวงยุติธรรม, 2552), 3.

กฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ ผู้ร่างกฎหมายฉบับนี้ได้อธิบายว่า คำว่า “ธรรมนูญ” นั้นแผลงมาจากคำภาษาบาลีว่า “ธมมานุญโญ” ดังปรากฏในคำภีร์พระธรรมศาสตร์ ซึ่งในสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ได้ทรงแปลคำดังกล่าวมาเป็นคำว่า “พระธรรมศาสตร์” จนมาถึงในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำคำว่า “พระธรรมนูญ” มาใช้ประกอบกับคำว่า “ศาล” โดยหมายถึงกฎหมายจัดระเบียบศาลนั้นๆ เช่น พระธรรมนูญศาลหัวเมือง ร.ศ. 114 พระธรรมนูญศาลทหารบก ร.ศ. 126 พระธรรมนูญศาลทหารเรือ ร.ศ. 127 และ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. 127² ดังนั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงนำคำว่าธรรมนูญมาใช้เป็นชื่อของกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศและจัดรูปแบบการปกครองภายในของรัฐ แต่เพื่อให้ชัดเจนว่าเป็นกฎหมายจึงเติมคำว่า “พระราชบัญญัติ” เข้าไปเพื่อให้หมายถึง “กฎหมายว่าด้วยระเบียบการปกครองแผ่นดิน” ส่วนคำว่า “รัฐธรรมนูญ” นั้น เกิดขึ้นมาภายหลังจากพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ใช้บังคับไปแล้ว โดยพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกส์ประพันธ์ ได้ทรงเสนอผ่านหนังสือพิมพ์ประชาชาติว่าคำว่า “ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน” นั้นยืดยาวเกินไป จึงสมควรใช้คำว่า “รัฐธรรมนูญ” ซึ่งมาจากการนำคำว่า “รัฐ” และ “ธรรมนูญ” มาประกอบกัน โดยคำว่า “ธรรมนูญ” นั้นมาจากคำว่า “ทำนูน” หรือ “ทำนูล” แผลงมาจากคำว่า “ทูล” ในภาษาเขมร หมายถึง ท่วงทำนอง ซึ่งคำเขมรนี้ก็มาจากคำว่า “ตรมุนูน” ในภาษาทมิฬ ตรมซึ่งแผลงกลายเป็น “ธรรม” แปลว่าระเบียบการ ส่วนคำว่า “นูน” แปลว่า แนวหรือบรรทัด ดังนั้น คำว่า “ตรมุนูน” จึงหมายถึง บรรทัดฐานของกฎระเบียบ³ ต่อมาเมื่อคณะอนุกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญจึงใช้คำว่า “รัฐธรรมนูญ” ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 ฉบับวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ซึ่งถือเป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับแรกของประเทศไทยนับจากวันที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ประเทศไทยได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญมาแล้วจำนวนทั้งสิ้น 20 ฉบับ ฉบับปัจจุบันคือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2560

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้กำหนดความหมายของคำว่า “รัฐธรรมนูญ” หมายความว่า บทกฎหมายสูงสุดที่จัดระเบียบการปกครองประเทศ โดยกำหนดรูปแบบของรัฐว่าเป็นรัฐเดี่ยวหรือรัฐรวม ระบอบการปกครองของรัฐรวมทั้งสถาบันและองค์การใช้อำนาจอธิปไตยในการปกครอง นอกจากนี้ยังให้ความหมายของรัฐธรรมนูญไว้อย่างหลากหลาย เช่น “รัฐธรรมนูญ” หมายความว่า กฎหมายขั้นมูลฐานของรัฐ ซึ่งกล่าวถึงกฎเกณฑ์ที่จัดวางระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง เป็นกฎหมายที่อยู่ในฐานะสูงกว่ากฎหมายอื่น ๆ ทั้งปวง ซึ่งกฎหมายอื่น ๆ จะมีวิธีการจัดทำหรือมีข้อความที่

² ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, *ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ สัมภาษณ์โดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา*, (กรุงเทพฯ: สถาบันปรีดี พนมยงค์, 2542), 5.

³ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ, *รวมวิทยาการท่านวรมน*, (พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2494), 451-461.

ขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญไม่ได้ รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายที่กำหนดถึงกฎเกณฑ์การปกครอง
ทางด้านการเมืองอย่างกว้าง ๆ กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดรูปบริหารในทางการเมือง
ของรัฐหรือประเทศ⁴ “รัฐธรรมนูญ” เป็นชื่อเฉพาะของกฎหมาย เป็นหนึ่งในกฎหมายหลาย
ประเภทของกฎหมายรัฐธรรมนูญเท่านั้น ดังนั้นหากพูดถึงรัฐธรรมนูญจึงหมายถึงกฎหมาย
ฉบับหนึ่งที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการวางระเบียบในการปกครองประเทศ รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมาย
ที่มีความสำคัญแต่ในตัวเอง แสดงความเป็นกฎหมายอยู่ในตัวแต่เมื่อพูดถึงวิชาที่ใช้เรียน
และเรียกกันทั่วไป ซึ่งเป็นเรื่องของหลักการหรือทฤษฎีเราจะเรียกว่าเรียนวิชากฎหมาย
รัฐธรรมนูญ⁵ นอกจากนี้ ศาสตราจารย์ ดร.สมคิด เลิศไพฑูรย์ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “รัฐธรรมนูญ”
หมายความว่า กฎหมายชนิดหนึ่ง แต่เป็นกฎหมายที่มีเนื้อหาสาระแตกต่างไปจากกฎหมาย
ทั่วไปเพราะจะเกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนและกลไกที่มีความสำคัญมากต่าง ๆ เช่น
ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลไกเหล่านี้ รัฐธรรมนูญ
จึงมุ่งคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน และแตกต่างจากกฎหมายชนิดอื่น เพราะโดยทั่วไป
รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ กฎหมายลำดับรองอื่นๆ เช่น พระราชบัญญัติ
พระราชกฤษฎีกา กฎกระทรวง ประกาศกระทรวง เป็นต้น จะขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญไม่ได้⁶
จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า รัฐธรรมนูญ หรือ Constitution คือกฎหมายสูงสุดในการปกครอง
ประเทศและรับรองสิทธิเสรีภาพบางประการของประชาชนหรือพลเมืองไว้ โดยรัฐธรรมนูญเป็น
กฎหมายแม่บทของบทบัญญัติกฎหมายต่างๆ หากบทบัญญัติของกฎหมายใดขัดหรือแย้งต่อ
รัฐธรรมนูญ บทบัญญัตินั้นย่อมตกเป็นโมฆะ ดังนั้นในรัฐธรรมนูญโดยทั่วไปจึงบัญญัติรากฐาน
สำคัญในการปกครองประเทศไว้ คือ รูปแบบการปกครอง ที่มาของอำนาจสูงสุดในการปกครอง
ประเทศ ได้แก่ อำนาจนิติบัญญัติ (Legislature) อำนาจบริหาร (Executive) และอำนาจตุลาการ
(Judiciary) ซึ่งมีรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาลตามลำดับ เป็นผู้ใช้อำนาจดังกล่าวแทน
ประชาชน ตลอดจนมีบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนอีกด้วย

การใช้คำว่ารัฐธรรมนูญ (Constitution) กับคำว่า กฎหมายรัฐธรรมนูญ (Constitution
Law) นั้นมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ รัฐธรรมนูญเป็นชื่อเฉพาะทางกฎหมายประเภทหนึ่ง
เช่นเดียวกับพระราชบัญญัติ พระราชกำหนด พระราชกฤษฎีกา ซึ่งแสดงความเป็นกฎหมายอยู่ใน
ตัวโดยไม่จำเป็นต้องมีคำว่า “กฎหมาย” นำหน้าอีก รัฐธรรมนูญจะตราขึ้นเป็นลายลักษณ์
อักษรและเป็นบทกฎหมายสูงสุดเหนือบทกฎหมายทั้งหลายของประเทศ ส่วนกฎหมาย
รัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายมหาชนที่วางหลักเกี่ยวกับการจัดระเบียบการปกครองของรัฐในทาง
การเมือง โดยกำหนดโครงสร้างของรัฐ ระบอบการปกครอง การใช้อำนาจอธิปไตย และการ
ดำเนินงานของสถาบันสูงสุดของรัฐที่ใช้อำนาจอธิปไตย ตลอดจนหลักและทฤษฎีทางกฎหมาย

⁴ พรชัย เลื่อนฉวี, *กฎหมายรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง*, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2550), 4-5.

⁵ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, *คำบรรยายวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ*, (กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตย
สภา, 2554).

⁶ นรนิติ เศรษฐบุตร, *สารานุกรมการเมืองไทย*, (กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2547), 169.

ไม่ใช่ตัวบทกฎหมายจึงไม่มีการแบ่งเป็นมาตราต่างๆ ซึ่งต่างจากรัฐธรรมนูญที่เป็นตัวบทกฎหมายมาตราต่างๆ⁷

กฎหมายรัฐธรรมนูญ (Constitutional law) เกิดขึ้นมาจากมหาบัตร (Magna Carta) ซึ่งเป็นรากฐานของการปกครองในยุคสมัยใหม่ เนื่องจากการจำกัดอำนาจของฝ่ายกษัตริย์ และส่งเสริมบทบาทของรัฐสภามากยิ่งขึ้น โดยรัฐสภามีบทบาทเป็นฝ่ายนิติบัญญัติภายใต้การปกครองตามหลักนิติธรรม (The Rule of law) กฎหมายรัฐธรรมนูญในประเทศไทยได้มีการนำแนวทางและหลักการที่ได้รับอิทธิพลในต่างประเทศมาเป็นแนวทางในการร่างกฎหมายรัฐธรรมนูญในประเทศไทยด้วย โดย “หลักประชาธิปไตย” และ “หลักนิติธรรม” (หลักนิติรัฐ) ต่างก็เป็นหลักการที่เป็นรากฐานสำคัญของรัฐเสรีประชาธิปไตย อันส่งผลให้บรรดารัฐเสรีประชาธิปไตยดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงสืบมาได้ถึงปัจจุบัน หลักทั้งสองจึงเป็นหลักที่อาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน หากมีแต่หลักประชาธิปไตยโดยปราศจากหลักนิติรัฐ อาจนำไปสู่ประชาธิปไตยแบบเผด็จการได้ในขณะเดียวกันหากมีแต่หลักนิติรัฐโดยปราศจากหลักประชาธิปไตยก็อาจทำให้ระบบการปกครองนั้นปกครองโดยคนจำนวนน้อย แต่ในบางสถานการณ์ก็อาจนำไปสู่ความขัดแย้งของทั้งสองหลักได้กล่าวคือ องค์กรที่มีพื้นฐานมาจากหลักประชาธิปไตยย่อมอ้างหลักประชาธิปไตยเป็นหลักสูงสุด ในขณะที่องค์กรที่มีพื้นฐานมาจากหลักนิติรัฐย่อมอ้าง “หลักรัฐธรรมนูญ” เป็นหลักสูงสุด สถานการณ์เช่นนี้อาจนำไปสู่ความขัดแย้งทางการเมืองและนำไปสู่ภาวะวิกฤตทางการเมืองได้

หลักประชาธิปไตย ถือว่าเป็นหลักการพื้นฐานที่บัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญของรัฐที่เป็นเสรีประชาธิปไตย โดยจะถูกบัญญัติไว้ในหมวดทั่วไป หรืออยู่ในหมวดที่ว่าด้วยการจัดองค์กรของรัฐ หลักประชาธิปไตยอันเป็นส่วนสำคัญที่จะบัญญัติไว้ คือ หลักการเข้าสู่อำนาจรัฐทั้งหลาย โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับฝ่ายการเมือง คืออำนาจนิติบัญญัติกับอำนาจบริหาร ซึ่งจะเชื่อมโยงกับระบบเลือกตั้งและระบบการได้มาของฝ่ายบริหารหากไม่ใช้ระบบเลือกตั้งการได้มาของฝ่ายบริหารจะมีระบบอย่างไร นอกจากนี้รัฐธรรมนูญจะต้องกำหนด ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจนิติบัญญัติกับอำนาจบริหารว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร อันเป็นการจัดความสัมพันธ์ขององค์กรที่มีความชอบธรรมในทางประชาธิปไตย องค์กรใดอยู่ในสถานะที่จะควบคุม ตรวจสอบ องค์กรใด หรือองค์กรทั้งสองต่างมีอำนาจหน้าที่ที่แตกต่างกันตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ หลักนิติรัฐเป็นหลักการพื้นฐานในรัฐธรรมนูญเช่นเดียวกัน ประเทศที่ใช้ รัฐธรรมนูญเป็นลายลักษณ์อักษรจะมีการบัญญัติรับรองหลักนิติรัฐซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของรัฐธรรมนูญ เช่น ในหมวดทั่วไป จะมีการบัญญัติรับรองคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หลักความเสมอภาค ในหมวด “สิทธิเสรีภาพ” จะมีการบัญญัติถึงหลักประกันในการตรากฎหมาย จำกัด หลักการคุ้มครองสิทธิโดยองค์กรตุลาการ หลักความผูกพันต่อรัฐธรรมนูญ และกฎหมายของ องค์กรใช้อำนาจรัฐทั้งหลาย ในหมวด “ศาล” จะบัญญัติให้มีระบบการ

⁷ ประยูร กาญจนดุล, *จดหมายเหตุราชบัณฑิตยสถาน* 7, ฉ.73 (มิถุนายน 2540).

ควบคุมความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมายและกระบวนการในการควบคุมความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมาย หลักการดังกล่าวถือได้ว่าเป็นสาระสำคัญของหลักนิติรัฐที่ได้มีการบัญญัติหลักต่างๆนี้ไว้ในรัฐธรรมนูญ กล่าวโดยสรุป หลักประชาธิปไตยที่ปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญจะเชื่อมโยงกับหลักการเข้าอำนาจของฝ่ายการเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจเหล่านั้น ส่วนหลักนิติรัฐเป็นหลักที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญกระจัดกระจายในส่วนต่างๆ หลายส่วน เช่น หมวดสิทธิเสรีภาพ หมวดศาล และการควบคุมความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมาย

2. รัฐธรรมนูญกับประเทศไทย

ด้วยโครงสร้างทางสังคมของประเทศไทยในอดีตยังไม่มี ความซับซ้อนมากนักและยังคงมีการแบ่งชั้นในทางสังคมค่อนข้างชัดเจน แต่กระนั้นก็ตามในส่วนของการละเอียดก็ยังพบว่ามี ความแตกต่างพอสมควร⁸ การที่ผู้นำทางการเมืองในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีเจตจำนงร่วมกันเพียงประการเดียวคือการยุติการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยที่มิได้มีอุดมการณ์ประชาธิปไตยร่วมกัน ทำให้ผู้นำเหล่านี้ส่วนมากมิได้เห็นความสำคัญของรัฐธรรมนูญ การเมืองจึงเป็นเรื่องของการแย่งชิงอำนาจมาสู่ฝ่ายของตน ซึ่งสะท้อนออกมาให้เห็นในเหตุการณ์การรัฐประหารอีกหลายครั้งจนมีผู้ขนานนามว่าเป็นวงจรปีศาจ หรือวัฏจักรแห่งความชั่วร้าย (Vicious circle)⁹ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาประเทศไทยตกอยู่ในวังวนของการก่อการปฏิวัติ หรือรัฐประหาร มามากมายหลายครั้ง รัฐธรรมนูญของไทยถูกฉีก หรือถูกลบล้างโดยการ ใช้กำลังเข้าบังคับและมีการใช้อำนาจผ่านทางช่องทางรัฐธำธิปัตย์พร้อมกับสถาปนาบุคคลและคณะบุคคลขึ้นมาปกครองบ้านเมืองออกกฎ กติกา ที่รองรับการสืบทอด หรือสืบทอดอำนาจไม่ว่าจะเป็นในยุคของ “คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.)” อันมีพลเอกสนธิ บุญรัตกสิน เป็นประธาน ได้ใช้กำลังยึดอำนาจรัฐบาล เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2549 หรือในยุคของ “คณะรักษาความสงบแห่งชาติ” อันมีพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ร่วมกับคณะอีก 27 คน ได้ใช้กำลังยึดอำนาจรัฐบาล เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 ทั้งสองครั้งล่าสุดนี้ยังไม่รวมถึงอดีตที่ผ่านมา รัฐธรรมนูญไทยถูกล้มล้างร่างใหม่มาโดยตลอด แตกต่างจากในต่างประเทศที่รัฐธรรมนูญแต่ละฉบับถูกใช้อย่างยาวนาน เช่น รัฐธรรมนูญของประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งนับแต่ประกาศใช้เมื่อปี 1789 จนถึงปัจจุบันแม้จะมีการแก้ไขเพิ่มเติมบ้างก็ตามแต่ก็ยังไม่เคยถูกฉีกเลยสักครั้งเดียว รัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกามีสาระหรือบทบัญญัติเฉพาะหลักการสำคัญๆ จึงมีบทบัญญัติไม่มากมายอย่างเช่นรัฐธรรมนูญ

⁸ บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ, *กฎหมายรัฐธรรมนูญ*, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ: บริษัทวิญญูชนและศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559), 231, อ้างถึงใน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, *ฝรั่งเศสกับดินนา*, (กรุงเทพฯ: หนังสือพิมพ์ก้าวหน้า, 2504), 223.

⁹ ลิขิต ธีรเวคิน, *การเมืองการปกครองของไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), 73.

ของประเทศไทย¹⁰ การล้มล้างรัฐธรรมนูญโดยบุคคลหรือกลุ่มคนผู้มีอำนาจโดยเฉพาะผู้มีอำนาจหรือผู้นำในกองทัพกำลังจะกลายเป็นประเพณีที่สืบทอดกันตลอดมาสำหรับประเทศไทย แม้จะมีประชาชนนักศึกษาทำการต่อต้านและกลับกลายมาเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงบ้างในช่วงเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ (17– 19 พฤษภาคม 2535) บ้างก็ตาม แต่ในประวัติศาสตร์ของไทย การเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญมักจะเกิดจากมูลเหตุการแย่งชิงอำนาจการปกครองไปจากประชาชนคนไทยให้กลับไปอยู่ในอำนาจของหมู่คนหรือกลุ่มคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในยุคของพลเอกสนธิ บุญรัตกสิน การทำรัฐประหารที่มีดอกไม้ผูกไว้กับปลายปืนโดยประชาชนบางส่วนนำดอกไม้ไปมอบให้แก่ทหารที่รักษาความสงบเรียบร้อยในกรุงเทพมหานคร และพลเอกสนธิ บุญรัตกสิน ก็ได้มีการคืนความเป็นประชาธิปไตยให้แก่ประเทศไทยได้อย่างรวดเร็ว มีการเลือก พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ องคมนตรีให้ครองอำนาจแทนในฐานะนายกรัฐมนตรี คนที่ 24 (1 ต.ค.2549 – 29 ม.ค.2551) ทำหน้าที่บริหารจัดการประเทศในขณะนั้นก่อนจะมีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ 2550 เพื่อให้มีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งเข้ามาทำหน้าที่บริหารจัดการประเทศรวมระยะเวลาทั้งสิ้นแล้วประมาณสองปีก่อนที่จะมีการเลือกตั้งรัฐบาลใหม่ภายใต้รัฐธรรมนูญ 2550 แต่อย่างไรก็ดี การปฏิบัติ หรือรัฐประหารย่อมนำมาซึ่งการขาดความเชื่อมั่นของนานาประเทศทั้งในด้านของเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง หากเราจะหันมาพิจารณาเนื้อหาหรือบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับหลังๆ ที่เกิดขึ้นมานี้ นับตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ปี 2550 และ ปี 2560 ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีเนื้อหาที่เป็นการแก้ไขข้อผิดพลาดทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของการได้มาของสมาชิกผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา การสรรหาหรือแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี การออกเสียงในการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ การกำหนดออกกฎหมายในระดับพระราชบัญญัติสิ่งต่าง ๆ ที่ถูกแก้ไขปรับปรุงนี้มุ่งเน้นไปสู่การใช้อำนาจทางการเมืองแบบเบ็ดเสร็จแต่ก็แฝงไปด้วยระบบการทำลายล้างระบบการเมืองตามธรรมชาติของประเทศไทยมิได้มีการมุ่งเน้นไปสู่หลักการบริหารจัดการการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขอย่างแท้จริง การวางแผนทางการเมืองการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ประเทศชาติให้มั่นคงยั่งยืนภายใต้บริบทของสังคมไทยถูกกำหนดไว้ให้ดูดีมีองค์ประกอบครบถ้วน เช่นเดียวกับสิทธิเสรีภาพของพลเมืองไทย แต่กลับไม่มีบทบัญญัติใดที่จะป้องกันหรือจำกัดการใช้อำนาจนอกเหนือรัฐธรรมนูญเหล่านี้มิให้สืบทอดเป็นประเพณีหรือวัฒนธรรมประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ได้อีกต่อไป นอกจากนี้ศาลไทยเคยมีคำพิพากษาให้การยอมรับการเป็นรัฐอธิปไตยของคณะปฏิวัติหรือคณะรัฐประหารในการปกครองประเทศแทนรัฐบาลเดิมที่ยึดอำนาจมาได้ ตั้งแต่การปฏิวัติ พ.ศ. 2490 เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ด้วยเหตุผลว่าการใช้อำนาจรักษาความสงบของบ้านเมือง การไม่ปรากฏถึงการต่อต้านจากประชาชนที่ทำให้คณะรัฐประหารไม่อาจบริหารประเทศได้ คำสั่งของคณะปฏิวัติ

¹⁰ เฉลิมชัย กักเกียรติกุล, “การแก้ไขรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา,” 2557, http://chalermchai-nbtc.blogspot.com/2014/05/blog-post_12.html, สืบค้นเมื่อ 10 เมษายน 2566.

ยังคงบังคับใช้เป็นกฎหมายในสมัยต่อมา ไม่ว่าพระมหากษัตริย์จะมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งหรือรับรองสถานะคณะรัฐประหารด้วยหรือไม่ การรับรองอำนาจของคณะรัฐประหาร มักจะอาศัยบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญรองรับเพื่อให้คณะรัฐประหารมีความชอบในการออกคำสั่งและกฎหมายในสมัยของตน แต่ก็ไม่เสมอไปที่ “บทคุ้มกัน” เหล่านั้น จะป้องกันมิให้ศาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาลรัฐธรรมนูญตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของ (การใช้) อำนาจคณะรัฐประหารได้ บทเรียนอันสำคัญที่ศาลไทยรับรองคณะรัฐประหารและรัฐธรรมนูญของคณะรัฐประหารก็คือ การที่ประชาชนส่วนใหญ่ยอมจำนน มิได้ต่อต้านการรัฐประหารอย่างเต็มที่ อันจะทำให้คณะรัฐประหารไม่สามารถปกครองประชาชนได้ เมื่อการยึดอำนาจกระทำสำเร็จแล้ว คณะรัฐประหารก็จะมีอำนาจรัฐสภาธิปไตยทันที แม้ว่าจะยังไม่มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งหรือรับรองสถานะใด ๆ ก็ตาม ดังคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3578/2560 ซึ่งเป็นกรณีที่จำเลยถูกฟ้องในข้อหาฝ่าฝืนไม่มรารายงานตัวตามคำสั่งและประกาศ คสช. โดยจำเลยโต้แย้งว่า คสช. ผู้ออกคำสั่งดังกล่าวนี้ยังไม่มีฐานะเป็น “รัฐสภาธิปไตย” ที่จะมีอำนาจออกประกาศหรือคำสั่งมาใช้บังคับให้จำเลยไปรายงานตัวได้ และการที่จำเลยไม่ไปรายงานตัวเป็นการใช้สิทธิต่อต้านโดยสันติวิธีซึ่งการกระทำใด ๆ ที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองประเทศโดยวิธีการซึ่งมิได้เป็นไปตามวิถีทางที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญตามมาตรา 69 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 โดยศาลฎีกาได้วินิจฉัยไว้ว่า “...ข้อเท็จจริงไม่ปรากฏว่ามีการต่อต้านจากประชาชนการยึดอำนาจการปกครองในครั้งนี้จน คสช. ไม่อาจบริหารประเทศได้แต่อย่างใด ส่วนที่อ้างว่าจะต้องมีรัฐธรรมนูญมา ยกเว้นความผิดหรือมีพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์มารับรองฐานะของ คสช. นั้น เป็นเพียงความเข้าใจของจำเลยเอง การยึดอำนาจการปกครองเป็นผลสำเร็จแล้ว คสช. เป็นรัฐสภาธิปไตยจึงย่อมมีอำนาจออกประกาศและคำสั่งให้จำเลยมารายงานตัวต่อ คสช. และสิทธิของจำเลยตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญดังกล่าวก็ได้ยกเลิกไปแล้วนับแต่เวลาที่ คสช. ประกาศให้สิ้นสุดลง ยกเว้นบทบัญญัติในหมวด ๒ ว่าด้วยพระมหากษัตริย์ จำเลยจึงไม่อาจอ้างสิทธิตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญดังกล่าวได้อีก...” จึงเป็นการยืนยันว่า คณะรัฐประหารนั้นมีอำนาจตามความเป็นจริงในทางการเมือง คณะรัฐประหารสามารถใช้อำนาจในนามของตนได้โดยไม่ต้องอาศัยการรับรองอำนาจจากพระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขรัฐ ซึ่งแตกต่างจากการใช้อำนาจอธิปไตยอื่นตามปกติ ที่จะต้องใช้อำนาจโดยองค์พระมหากษัตริย์ภายใต้คำแนะนำขององค์กรหรือสถาบันการเมืองตามรัฐธรรมนูญ เช่น การตรากฎหมายโดยคำแนะนำของรัฐสภาหรือใช้อำนาจแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งของรัฐในระดับสูงโดยมีนายกรัฐมนตรีหรือประธานรัฐสภาเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ รวมถึงการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีของศาลก็จะต้องเป็นไปภายใต้พระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ด้วย ดังนั้น การใช้อำนาจของหัวหน้า คสช. ตามคำพิพากษานั้นถือว่าเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ในตัวเมื่อยึดอำนาจสำเร็จโดยที่ “ไม่ปรากฏว่ามีการต่อต้านจากประชาชน การยึดอำนาจการปกครองในครั้งนี้” จนไม่อาจบริหารประเทศได้ การต่อต้านการรัฐประหารและการจะทำให้ศาลพิพากษาเพื่อประโยชน์ในทางประชาธิปไตยหรือ

ปฏิเสธอำนาจหรือกฎหมายของคณะรัฐประหาร จึงย่อมเป็นภารกิจเบื้องต้นแรก อันชอบธรรมของเจ้าของรัฐอธิปไตยซึ่งก็คือประชาชนทุกคนนั่นเอง

ดังนั้น เมื่อเราทราบถึงสาเหตุของการปฏิบัติรัฐประหารแล้ว จึงควรหามาตรการในการป้องกันการรัฐประหารหรือการปฏิวัติเพื่อมิให้มีการล้มล้างหรือเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญสำหรับประเทศไทยอีกต่อไป รัฐธรรมนูญต้องมาจากกลไกทางการเมืองที่ชอบธรรม คือ จะต้องมาจากประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจที่แท้จริงหรือตัวแทนประชาชนจากการเลือกตั้ง นอกจากนี้ กระบวนการยุติธรรมต้องมีความชอบธรรม การบังคับใช้อำนาจตามกฎหมายของรัฐต่อประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐจะกระทำการใด ๆ นอกเหนือจากที่กฎหมายกำหนดไว้ไม่ได้ต้องดำเนินไปตามที่กฎหมายให้อำนาจไว้เท่านั้น ภายใต้หลักเกณฑ์ที่ยุติธรรมและชัดเจนโปร่งใส ตรวจสอบได้ เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องเคารพสิทธิเสรีภาพของประชาชนทุกคนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันตามหลักการยุติธรรม มีกระบวนการยุติธรรมที่ความแน่นอน และคนในสังคมทุกคนเข้าใจตามหลักนิติรัฐและนิติธรรมเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคม ไม่เป็นการละเมิดสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ต้องไม่มีเนื้อหาที่เปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่ของรัฐใช้อำนาจตามความรู้สึกหรือดุลยพินิจของตนเอง ซึ่งในรัฐธรรมนูญจำเป็นจะต้องมีการหลักการตรวจสอบถ่วงดุลระหว่างสถาบันทางการเมืองที่ใช้อำนาจอธิปไตยของรัฐ ซึ่งไม่ให้องค์กรใดผูกขาดการใช้อำนาจอธิปไตยโดยไม่มีองค์กรอื่นมาตรวจสอบและถ่วงดุล บุคคลหรือองค์กรนั้นมักจะใช้อำนาจที่ไม่ชอบธรรม ซึ่งอาจส่งผลต่อการละเมิดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนทั่วไป

มาตรการหรือแนวทางดังกล่าวจะต้องมิให้เกิดผลกระทบต่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือไปลดทอนจำกัดความเป็นอิสระในอำนาจของหน่วยงานหรือองค์กรใดองค์กรหนึ่ง ดังนั้น ด้วยหลักการและเหตุผลการแก้ไขและบัญญัติรัฐธรรมนูญนี้ขึ้นโดยใช้อำนาจทางรัฐอธิปไตยที่มีได้มาจากเสียงของประชาชนย่อมไม่เป็นไปตามปรัชญาของการปกครองแบบประชาธิปไตย ข้อเสนอของผู้เขียนจึงเป็นที่มาของการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงการเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษาเพื่อให้นักศึกษาทุกหลักสูตรที่จบการศึกษาออกไปจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในรัฐธรรมนูญ อย่างท่องแท้เปรียบเสมือนการมีคู่มือในการดำรงชีวิตในสังคม คำจูนระบอบประชาธิปไตยให้ประเทศชาติ นอกจากนี้ยังควรส่งเสริมให้นักศึกษาทุกคนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบบริหารราชการไทยตามรัฐธรรมนูญและการส่งเสริมการให้ความรู้ที่เหมาะสมกับการเรียนการสอนจึงเป็นเรื่องที่สำคัญในการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตไม่ว่าจะเป็นการถ่วงดุลอำนาจของฝ่ายปกครองให้มีการแบ่งแยกอำนาจไม่ให้มีการผูกขาดอยู่ที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะทำให้เกิดดุลยภาพระหว่างสถาบันที่ใช้อำนาจสามารถควบคุมตรวจสอบและยับยั้งการใช้อำนาจเพื่อป้องกันมิให้องค์กรของรัฐใช้อำนาจมากเกินไปจนไปกระทบหรือละเมิดสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของประชาชนได้

3. รัฐธรรมนูญกับการศึกษาไทย

วิวัฒนาการการศึกษาไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน อาจแบ่งได้เป็น 4 ยุค ด้วยกัน¹¹ ได้แก่

1. การศึกษาไทยในยุค 1.0 คือ การจัดการศึกษาการสอนแบบครูเป็นผู้ให้นักเรียนเป็นผู้รับเน้นการท่องจำตำราและทำแบบฝึกหัดตามตำรา ไม่ได้เน้นกระบวนการเรียนรู้ตามความสามารถของผู้เรียนแต่ละคน

2. การศึกษาไทยในยุค 2.0 คือ การจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับความถนัด ความสนใจ และความแตกต่างของแต่ละบุคคล ปลุกฝังให้ผู้เรียน มีจิตวิญญาณแห่งเรียนรู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งเรียนรู้ภายในและภายนอกโรงเรียน ครูคือผู้สนับสนุน และเป็นแหล่งเรียนรู้ของผู้เรียน

3. การศึกษาไทยในยุค 3.0 คือ การจัดการศึกษาที่เน้นให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ใหม่ และสิ่งประดิษฐ์ใหม่ โดยการใช้กระบวนการทางปัญญา (กระบวนการคิด) กระบวนการทางสังคม (กระบวนการกลุ่ม) และให้ผู้เรียนปฏิสัมพันธ์และมีส่วนร่วมในการเรียนสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ได้ โดยครูมีบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวกจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้ผู้เรียน

4. การศึกษาไทยในยุค 4.0 คือ การจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับพฤติกรรมของผู้เรียนที่เปลี่ยนไป การประยุกต์โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นเครื่องกระตุ้นการเรียนรู้ มุ่งเน้นให้ผู้เรียน สร้างสรรค์นวัตกรรมและการวิจัยด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อเพิ่มขีดความสามารถแข่งขันของประเทศ

หากเราพิจารณารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ในด้านการศึกษา นั้น กำหนดไว้ในมาตรา 54 ที่กำหนดให้รัฐต้องดำเนินการให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษา เป็นเวลาสิบสองปี ตั้งแต่ก่อนวัยเรียนจนจบการศึกษาภาคบังคับอย่างมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย ประกอบกับ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ก็กำหนดไว้ชัดเจนว่า “การศึกษาขั้นพื้นฐาน” หมายความว่า การศึกษาก่อนระดับอุดมศึกษา พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ มาตรา 17 กำหนดว่า ให้มีการศึกษาภาคบังคับจำนวนเก้าปี ให้เด็กซึ่งมีอายุย่างเข้าปีที่เจ็ดจนอายุย่างสิบห้า เข้าปีที่สิบหก จึงพอเข้าใจได้ว่า การศึกษาภาคบังคับหมายถึง การศึกษาชั้น ป.1 - ม.3 ดังนั้น รัฐธรรมนูญฉบับนี้จึงกำหนดหน้าที่ให้รัฐจัดการศึกษาฟรีตั้งแต่ก่อนวัยเรียน คือในชั้นอนุบาล จนถึง ม.3 เรื่องการศึกษาก่อนวัยเรียน เป็นจุดเด่นที่สำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับนี้และเป็นครั้งแรก ที่รัฐธรรมนูญกำหนดถึงรายละเอียดของการพัฒนาเด็กเล็กก่อนเข้าเรียน เพื่อกำหนดให้รัฐต้องจัดการศึกษา ให้เด็กเล็ก(ตั้งแต่ 2 ขวบจนถึงเข้าอนุบาล) ได้รับการดูแลและพัฒนา ก่อนเข้าชั้นอนุบาลเพื่อพัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์สังคม และสติปัญญาให้สมวัย โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย หากพิจารณาโดยละเอียดแล้ว รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันนี้ไม่ได้ระบุเรื่องการปรับปรุง

¹¹ ทวีศ ศรีเกตุ, “รัฐธรรมนูญกับการศึกษาในยุค 4.0,” 2560,

https://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/elaw_parcy/ewt_dl_link.php?nid=1743, สืบค้นเมื่อ 19 เมษายน 2566.

การศึกษา การวิจัย และพัฒนาสาขาวิชาต่าง ๆ ไม่ได้กำหนดเรื่องการการปลูกจิตสำนึกและเสริมความรู้เรื่องการปกครอง ในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่สิ่งที่เพิ่มขึ้นมาจากรัฐธรรมนูญฉบับก่อน ๆ คือ การมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีวินัย ภูมิใจในชาติสามารถเชี่ยวชาญได้ตามความถนัดของผู้เรียน และมีความรับผิดชอบต่อครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ¹² เป็นการวางกรอบการศึกษาใหม่ที่ไม่เคยปรากฏในรัฐธรรมนูญของไทยฉบับใดมาก่อน

การปฏิรูปการศึกษาไทยด้วยเทคโนโลยีเพื่อสร้างประสิทธิภาพ และประสิทธิผลให้มากที่สุดสำหรับการศึกษาไทย ในส่วนของการเตรียมการศึกษาจะต้องมีการวางแผน อย่างเป็นขั้นเป็นตอนการจัดหลักสูตรต้องให้ครอบคลุมคนทุกกลุ่ม พร้อมทั้งปรับปรุงตำราให้สอดคล้องกับหลักสูตรที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งในความเป็นจริงต้องยอมรับว่ามีการเปลี่ยนหลักสูตรบ้างแล้ว แต่ไม่ได้เปลี่ยนตำราตามไปด้วย อีกทั้งยังมีครูผู้สอนเพียงร้อยละ 2 เท่านั้น ที่มีความรู้และเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรว่าเป็นอย่างไร ดังนั้น สิ่งที่ควรดำเนินการคือการปรับปรุงตำราเรียนให้สอดคล้องกับหลักสูตร นอกจากนี้ต้องเปลี่ยนระบบการประเมินเพื่อให้สอดคล้อง กับหลักสูตร โดยเฉพาะการคิดวิเคราะห์เป็นตามทักษะในศตวรรษที่ 21 ในขณะเดียวกันต้องปรับการอบรมครูให้ตรงกับความต้องการในการนำความรู้ไปใช้ตลอดจนให้วิทยฐานะแก่ครูสอนดีหรือครูที่สนใจเด็กเพื่อยกย่องชมเชย เป็นต้น ดังนั้น การพัฒนาประเทศไทยให้ไปสู่การศึกษาที่พัฒนา ยิ่งขึ้นต้องผ่านการวางแผน เพื่อสร้างพื้นฐานและสภาพแวดล้อมที่ดีและต้องใช้เวลา

เมื่อพิจารณารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ซึ่งได้กำหนดบทบัญญัติต่าง ๆ ที่มุ่งเน้นไปสู่การสืบทอดอำนาจของผู้ที่ใช้กำลังเข้าเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2550 และถือครองอำนาจเด็ดขาดอยู่ในปัจจุบัน การแบ่งสัณปันส่วนตำแหน่งหน้าที่สำคัญ ๆ เพื่อรักษาไว้ซึ่งเสถียรภาพภายใต้หลักการในรูปแบบของการรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองในรูปแบบต่าง ๆ กฎหมายรัฐธรรมนูญต้องการให้ผู้ที่อยู่ในวงการการศึกษาซึ่งเป็นผู้ที่รู้และเข้าใจหลักการนี้เป็นอย่างดี แต่ยังไม่สามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลเป็นรูปธรรมได้ เพราะกลไกการศึกษาของประเทศแยกออกเป็นแห่งหรืออาณาจักร โดยทุกอาณาจักรมีเป้าหมายของตนเองและอยู่เฉพาะภายใน ไม่ได้คำนึงถึงประโยชน์ของประเทศชาติเป็นหลัก โดยนายมิชัย ฤชุพันธุ์ ประธานคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ อธิบายว่า¹³ คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญมีแนวคิดในเบื้องต้นว่า เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนควรมีวิชาเลือกอื่นที่ไม่ใช่วิชาเชิงเทคโนโลยีมากจนเกินไป เช่น การถ่ายรูป การเย็บปักถักร้อย การวาดรูป ช่างไม้ ฯลฯ เพื่อให้ นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติและทดลองทำเพื่อให้รู้ความถนัดและความชอบของตนเอง และกระตุ้นให้ เลือกตัดสินใจศึกษาต่อสายอาชีพเป็นการตัดสินใจของผู้เรียนที่จะพัฒนาความสามารถให้เชี่ยวชาญและประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพตามที่เลือก ควรจะมีการเพิ่มเติมความรู้

¹² รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560, มาตรา 54 วรรคสี่.

¹³ มิชัย ฤชุพันธุ์, “ส่งสัญญาณแนะปฏิรูปการศึกษาให้สำเร็จ,” 2560,

<https://www.komchadluek.net/NEWS/EDU-HEALTH/258244>, สืบค้นเมื่อ 25 ธันวาคม 2566.

เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญให้กับนักเรียนได้ทราบมากยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการส่งเสริมระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข ส่วนผู้ที่ศึกษาต่อเพื่อเป้าหมายเข้าเรียนในระดับอุดมศึกษา เบื้องต้นมีแนวคิดที่ควรเป็นผู้ที่มีสติปัญญาเพียงพอที่จะศึกษาต่อได้ และมีความชอบ ซึ่งส่วนใหญ่จะสมัครเข้าศึกษาต่อในสาขาวิชาที่ไม่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาด ทำให้เกิดปัญหาว่างงาน หากรัฐไม่ปลูกฝังแนวความคิดพื้นฐานของประชาธิปไตยให้แก่ นักเรียนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา ย่อมส่งผลให้การพัฒนาศึกษาของชาติไม่ประสบผลสำเร็จตามที่ควรจะเป็น

ดังนั้นการวางแผนให้ประชาชนคนไทยรู้จักรัฐธรรมนูญมากที่สุด จึงจำเป็นต้องจัดให้มีการเรียนการสอนเนื้อหาของรัฐธรรมนูญในทุกช่วงชั้นทุกหลักสูตร ซึ่งจะแตกต่างกันออกไปตามระดับชั้นเรียนอย่างเหมาะสม เพื่อสร้างรากฐานความรู้เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญอย่างมั่นคง โดยในระดับประถมศึกษาเนื้อหาควรให้นักเรียนได้เริ่มเข้าใจถึงรัฐ อำนาจอธิปไตย การใช้อำนาจอธิปไตย บัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ ผ่านขององค์กรต่าง ๆ เป็นต้น อันนำไปสู่เนื้อหาที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้นในระดับมัธยมศึกษา เช่น ระบอบการปกครองต่าง ๆ การเรียนรู้ถึงสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ของปวงชนชาวไทย เป็นต้น เพื่อให้ นักเรียนและนักศึกษาได้รับความรู้ที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาศักยภาพของตนเองในด้านการเรียนที่สูงขึ้นเพื่อใช้ในการพัฒนาศักยภาพของตนเองในการทำงาน ซึ่งทุกคนต้องร่วมกันใช้ประสบการณ์และความรู้เพื่อหาวิธีการและกระบวนการในการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ ก่อนที่จะพิจารณาหน้าที่ความรับผิดชอบในการดำเนินงานของหน่วยงานแต่ละแห่ง โดยต้องมีการประสานและเชื่อมโยงการดำเนินงาน เพราะการเชื่อมโยงเป็นหัวใจสำคัญของการวางแผนการดำเนินงานร่วมกันของประเทศ¹⁴ จำนวนมากที่ประชาชนทุกคนในฐานะของพลเมืองของประเทศไทยจำเป็นที่จะต้องรู้และเข้าใจ สามารถที่จะนำไปใช้ในการพิทักษ์สิทธิและหน้าที่ของตนให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม และประเทศชาติโดยรวม อาทิ เช่น การใช้สิทธิของบุคคล ประชาชนหรือชุมชนฟ้องหน่วยงานของรัฐต่อศาลรัฐธรรมนูญ (ฟ้องตรง) ซึ่งสามารถพิจารณาได้เป็น 4 กรณี ดังนี้

1. กรณีที่บุคคลผู้ถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญคุ้มครองและรับรองไว้ร้องขอว่าการกระทำนั้นขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ ตามระบบการร้องทุกข์ทางรัฐธรรมนูญ ศาลรัฐธรรมนูญถือเป็นศาลพิเศษที่แตกต่างหากจากศาลปกติทั่วไป โดยมีอำนาจหน้าที่สำคัญในการพิทักษ์รัฐธรรมนูญและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญมิให้ถูกละเมิดจากการใช้อำนาจรัฐ ดังนั้น เพื่อไม่ให้ศาลรัฐธรรมนูญมีเขตอำนาจทับซ้อนกับเขตอำนาจของศาลปกติทั่วไป จึงต้องมีเงื่อนไขให้บุคคลไปดำเนินการตามที่กฎหมายบัญญัติขั้นตอนและวิธีการไว้เป็นการเฉพาะจนครบถ้วนเสียก่อน และเมื่อบุคคลหมดสิ้นหนทางเยียวยาทางกฎหมายแล้ว จึงจะสามารถใช้สิทธิร้องทุกข์ทางรัฐธรรมนูญได้สำหรับประเทศไทยมีบทบัญญัติ

¹⁴ วิชาญ ทรายอ่อน, “บทบัญญัติด้านการศึกษาตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560,” 2561, https://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/ewt_dl_link.php?nid=51901&filename=thai_national_assembly, สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2566.

มาตรา 47 (3) แห่งพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2561 บัญญัติว่า “การใช้สิทธิยื่นคำร้องตามมาตรา 46 ต้องเป็นการกระทำที่เป็นการละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพอันเกิดจากการกระทำของหน่วยงานของรัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือหน่วยงานซึ่งใช้อำนาจอรัฐ ทำให้มาตรา 213 มีลักษณะเป็นกลไกเสริมของกระบวนการยุติธรรมในระบบปกติ เมื่อบุคคลหมดสิ้นหนทางจากกระบวนการทางกฎหมายในการเยียวยาสิทธิของตนแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้สิทธิฟ้องคดีต่อศาลอื่นแต่ความเดือดร้อนหรือเสียหายของบุคคลยังไม่ได้รับการเยียวยา ศาลรัฐธรรมนูญจะเข้ามามีบทบาทเสริมเพื่อให้ความคุ้มครองแก่สิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลต่อไป¹⁵ ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 213 ได้บัญญัติให้บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญรับรองและคุ้มครองไว้มีสิทธิยื่นคำร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญเพื่อมีคำวินิจฉัยว่าการกระทำนั้นขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญซึ่งการกระทำดังกล่าวพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2561 มาตรา 47 บัญญัติให้ต้องเป็นการกระทำที่เป็นการละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพอันเกิดจากการกระทำของหน่วยงานของรัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือหน่วยงานซึ่งใช้อำนาจอรัฐ และต้องมีใช่เป็นกรณีอย่างหนึ่งอย่างใดดังต่อไปนี้

- (1) การกระทำของรัฐบาล
- (2) รัฐธรรมนูญหรือกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญได้กำหนดกระบวนการร้องหรือผู้มีสิทธิ ขอให้ศาลพิจารณาวินิจฉัยไว้เป็นการเฉพาะแล้ว
- (3) กฎหมายบัญญัติขั้นตอนและวิธีการไว้เป็นการเฉพาะ และยังมีได้ดำเนินการตามขั้นตอน หรือวิธีการนั้นครบถ้วน
- (4) เรื่องที่อยู่ในระหว่างการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลอื่น หรือเรื่องที่ศาลอื่นมีคำพิพากษา หรือคำสั่งถึงที่สุดแล้ว
- (5) การกระทำของคณะกรรมการตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 192
- (6) การกระทำที่เกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลของคณะกรรมการตุลาการศาลยุติธรรม คณะกรรมการตุลาการศาลปกครอง คณะกรรมการตุลาการทหาร รวมถึงการดำเนินการเกี่ยวกับวินัยทหาร

ทั้งนี้ บุคคลดังกล่าวจะต้องเป็นผู้ถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพโดยตรงและได้รับความเดือดร้อนหรือเสียหาย หรืออาจจะเดือดร้อนหรือเสียหายโดยมีอาจหลีกเลี่ยงได้อันเนื่องมาจากการถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพนั้น โดยจะต้องยื่นคำร้องต่อผู้ตรวจการแผ่นดิน ภายใน 90 วัน นับแต่วันที่รู้หรือควรรู้ถึงการถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพดังกล่าว เว้นแต่การละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพนั้นยังคงมีอยู่ก็ให้ยื่นคำร้องได้ตราบเท่าที่การละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพนั้นยังคงมีอยู่ โดยคำร้องต้องระบุการกระทำที่อ้างว่าเป็นการละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของตนโดยตรงให้ชัดเจนว่าเป็นการ

¹⁵ อชญา ไชยชนะ, “ปัญหาเกี่ยวกับวัตถุแห่งคดีในการใช้สิทธิยื่นคำร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 213 : ศึกษาเชิงพัฒนาการทางกฎหมายในการนำระบบการร้องทุกข์ทางรัฐธรรมนูญมาใช้ในประเทศไทย,” *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ* 10, ฉ.12 (มกราคม-ธันวาคม 2565): 20-21.

กระทำใด และละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของตนอย่างไร และเมื่อผู้ตรวจการแผ่นดินรับคำร้องแล้วให้พิจารณายื่นคำร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญพร้อมด้วยความเห็นภายใน 60 วัน นับแต่วันที่ได้รับคำร้องจากผู้ร้อง (ขั้นตอนการพิจารณาว่าจะยื่นต่อศาลรัฐธรรมนูญ หรือไม่) และแจ้งผลการพิจารณาให้ผู้ร้องทราบภายใน 10 วันนับแต่วันที่ครบกำหนดเวลาดังกล่าว กรณีที่ผู้ตรวจการแผ่นดินไม่ยื่นคำร้อง (ยุติเรื่อง) ผู้ร้องมีสิทธิที่ยื่นคำร้องโดยตรงต่อศาลรัฐธรรมนูญภายใน 90 วัน นับแต่วันที่ได้รับความเห็นของผู้ตรวจการแผ่นดิน หรือเมื่อพ้นกำหนด 60 วัน ที่ผู้ตรวจการแผ่นดินไม่ยื่นคำร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญนับแต่วันที่ได้รับความเห็นจากผู้ร้อง

2. กรณีที่บุคคลผู้ถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญคุ้มครองไว้ เห็นว่าการละเมิดนั้นเป็นผลจาก**บทบัญญัติแห่งกฎหมายขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ** (พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2561 มาตรา 48) ก็ให้ยื่นคำร้องต่อผู้ตรวจการแผ่นดิน และให้ผู้ตรวจการแผ่นดินยื่นต่อศาลรัฐธรรมนูญพร้อมด้วยความเห็นภายใน 60 วัน นับแต่วันที่รับคำร้องจากผู้ร้อง (ขั้นตอนการพิจารณาว่าจะยื่นต่อศาลรัฐธรรมนูญ หรือไม่) และให้แจ้งผลการพิจารณาให้ผู้ร้องทราบภายใน 10 วัน นับแต่วันที่ครบกำหนดเวลาดังกล่าว ในกรณีที่ผู้ตรวจการแผ่นดินไม่ยื่นคำร้อง (ยุติเรื่อง) หรือไม่ยื่นคำร้องภายใน 60 วัน นับแต่วันที่ได้รับความเห็นจากผู้ร้องผู้ถูกละเมิดมีสิทธิยื่นคำร้องโดยตรงต่อศาลรัฐธรรมนูญได้

3. กรณีที่บุคคลจะใช้สิทธิในการพิทักษ์รัฐธรรมนูญ ระบอบการปกครอง และความมั่นคงแห่งรัฐ เพื่อให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัย โดยการร้องขอให้เลิกกระทำการอันเป็นการล้มล้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 49 ในหมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทยว่าบุคคลใดจะใช้สิทธิหรือเสรีภาพเพื่อล้มล้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขมิได้ และหากผู้ใดทราบว่ามีกระทำความดังกล่าว ย่อมมีสิทธิร้องต่ออัยการสูงสุดเพื่อร้องขอให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยสั่งการให้เลิกการกระทำดังกล่าวได้ อย่างไรก็ดี หากอัยการสูงสุดมีคำสั่งไม่รับดำเนินการตามที่ร้องขอ หรือไม่ดำเนินการภายใน 15 วัน นับแต่วันที่ได้รับความเห็น ผู้ร้องจะยื่นคำร้องโดยตรงต่อศาลรัฐธรรมนูญก็ได้ ทั้งนี้ การดำเนินการดังกล่าวไม่กระทบต่อการดำเนินคดีอาญาต่อผู้กระทำการล้มล้างการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

4. กรณีที่ประชาชนและชุมชนใช้สิทธิฟ้องร้องหน่วยงานของรัฐเกี่ยวข้องการจัดให้ประชาชน หรือชุมชนได้รับประโยชน์ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายกำหนด จากการใดที่รัฐธรรมนูญบัญญัติให้เป็นหน้าที่ของรัฐ ตามหมวด 5 ซึ่งตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 51 บัญญัติให้หมวด 5 เป็นหน้าที่ของรัฐ ถ้าการนั้นเป็นการทำเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนโดยตรง ย่อมเป็นสิทธิของประชาชนและชุมชนที่จะติดตามและเร่งรัดให้รัฐดำเนินการ รวมตลอดจนฟ้องร้องหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดให้ประชาชนหรือชุมชนได้รับประโยชน์นั้นตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ สำหรับหลักเกณฑ์และวิธีการฟ้องต่อศาลรัฐธรรมนูญนั้น จะเป็นไปตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณา

ของศาลรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2561 มาตรา 45 ที่บัญญัติให้ บุคคลหรือชุมชนซึ่งเป็นผู้ได้รับประโยชน์โดยตรงจากการทำหน้าที่ของรัฐตามรัฐธรรมนูญ หมวด 5 หน้าที่ของรัฐ และได้รับความเสียหายจากการไม่ปฏิบัติหน้าที่ของรัฐ หรือการปฏิบัติหน้าที่ไม่ถูกต้องครบถ้วนหรือล่าช้าเกินสมควร ย่อมมีสิทธิยื่นคำร้องขอให้ศาลวินิจฉัยตามมาตรา 7 (4) โดยบุคคลหรือชุมชนนั้นจะต้องร้องขอให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องจัดให้ตนหรือชุมชนได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐตามรัฐธรรมนูญก่อน และหน่วยงานรัฐได้ปฏิเสธไม่ดำเนินการหรือไม่ดำเนินการภายใน 90 วัน นับแต่วันที่ได้รับการร้องขอหรือปฏิบัติหน้าที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งเมื่อบุคคลหรือชุมชนได้รับแจ้งการปฏิเสธหรือเมื่อพ้นกำหนด 90 วันแล้ว ให้บุคคลหรือชุมชนโต้แย้งการดำเนินการหรือไม่ดำเนินการเป็นหนังสือต่อหน่วยงานรัฐนั้นภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ทราบหรือแจ้งหรือถือว่าได้รับแจ้ง หลังจากนั้นบุคคลหรือชุมชนจะต้องยื่นคำร้องต่อผู้ตรวจการแผ่นดินว่าหน่วยงานของรัฐนั้นปฏิบัติไม่ถูกต้องตามหน้าที่ของรัฐตามรัฐธรรมนูญภายใน 30 วัน นับแต่วันที่มีหนังสือโต้แย้งส่งต่อหน่วยงานของรัฐนั้น ซึ่งหลังจากนั้นจะเป็นการดำเนินการของผู้ตรวจการแผ่นดินและคณะรัฐมนตรีซึ่งหากท้ายสุดแล้วเมื่อคณะรัฐมนตรีได้สั่งการเป็นประการใดและแจ้งให้บุคคลหรือชุมชนทราบแล้ว หากบุคคลหรือชุมชนยังเห็นว่าการสั่งการของคณะรัฐมนตรียังมีได้ปฏิบัติให้ถูกต้องครบถ้วนตามรัฐธรรมนูญ หมวด 5 หน้าที่ของรัฐ บุคคลหรือชุมชนอาจยื่นคำร้องขอให้ศาลวินิจฉัยได้ภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับแจ้ง

กล่าวโดยสรุปแล้ว บุคคล ประชาชนหรือชุมชนมีสิทธิที่จะร้องขอต่อศาลรัฐธรรมนูญ (ฟ้องตรง) ได้ใน 4 กรณี คือ

1. กรณีการถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญคุ้มครองและรับรองไว้ร้องขอว่าการกระทำนั้นขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ (รัฐธรรมนูญ มาตรา 213 ประกอบพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2561 มาตรา 46)
2. กรณีที่ผู้ถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญคุ้มครองไว้ ซึ่งการละเมิดนั้นเป็นผลจากบทบัญญัติแห่งกฎหมายขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ (พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2561 มาตรา 48)
3. กรณีการใช้ในการพิทักษ์รัฐธรรมนูญ ระบอบการปกครอง และความมั่นคงแห่งรัฐ เพื่อให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาวินิจฉัยการร้องขอให้เลิกกระทำการอันเป็นการล่อลวงการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (รัฐธรรมนูญ มาตรา 49)
4. กรณีการฟ้องหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องให้ปฏิบัติตามหน้าที่ของรัฐที่ได้บัญญัติไว้ในหมวด 5 (รัฐธรรมนูญมาตรา 51 ประกอบพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาของศาลรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2561 มาตรา 45)

การดำเนินการพิทักษ์สิทธิของบุคคล ประชาชน หรือชุมชนดังกล่าวจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้ตัวบทกฎหมายและศึกษาให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ เนื่องจากมีกระบวนการหลักเกณฑ์และขั้นตอนจำนวนมาก การดำเนินการใช้สิทธิดังกล่าวจึงอาจทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงสิทธิตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2560 กำหนดไว้ได้โดยง่าย แต่อย่างไรก็ดี

หากสถาบันอุดมศึกษาหันมาใส่ใจและให้ความสำคัญต่อการเรียนการสอนวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญเพิ่มมากขึ้น โดยการกำหนดให้วิชากฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นวิชาบังคับพื้นฐานให้กับนักศึกษาในทุกสาขาวิชา การดำเนินการดังกล่าวก็จะเป็นการส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชน ได้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ การจัดทำบริหารสาธารณะทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น การตรวจสอบการใช้อำนาจอธิปไตย การต่อต้านการทุจริตและประพฤติมิชอบ รวมตลอดทั้งการตัดสินใจทางการเมือง และการอื่นใดบรรดาที่อาจมีผลกระทบต่อประชาชนหรือชุมชน ผ่านทางช่องทางของนักศึกษาที่เป็นประชาชนหรือบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งเป็นเรื่องที่รัฐพึงปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญมาตรา 78

4. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ปัจจุบันสถานการณ์การศึกษามีการพัฒนาและก้าวหน้ามากกว่าแต่ก่อน ซึ่งค่านิยมของสังคมในอดีตด้านการศึกษานั้นไม่นิยมให้ผู้หญิงได้รับการศึกษาเท่าใดนักโดยมองว่าหญิงควรทำงานฝีมืออยู่กับเรือนมากกว่า แต่ปัจจุบัน ค่านิยมต่างกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไป สิทธิเสรีภาพของชายและหญิงรวมถึงผู้ด้อยโอกาสทางสังคมทั้งหลายมีโอกาสเข้าถึงการศึกษา ประกอบกับรัฐธรรมนูญได้บัญญัติไว้เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยรัฐจะต้องจัดให้ประชาชนทุกคน ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน อันเป็นการให้โอกาสในการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน โดยรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้กำหนดไว้ว่าประชาชนคนไทยต้องได้รับการศึกษาในภาคบังคับเป็นอย่างน้อย และประชาชนทุกคนมีสิทธิในการเข้าถึงและได้รับการศึกษาอีกทั้งรัฐเองก็มีการส่งเสริมเรื่องการศึกษา โดยให้โอกาสกับเด็กที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล ในการศึกษาในแต่ละระดับมีทุนการศึกษาของภาครัฐและเอกชนรวมถึงการทำกองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษาให้เยาวชนที่รักในการศึกษามีโอกาสทางการศึกษามากขึ้นกว่าแต่ก่อน จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าวส่งผลดีต่อแนวคิดและตัวบทกฎหมาย คือ ทำให้แนวคิดและหลักการตามรัฐธรรมนูญมีการบังคับใช้ได้จริงในสังคม เรื่องสิทธิของประชาชนในสังคมไทยทุกคน ควรมีโอกาสได้รับการศึกษาเท่าเทียมกันทุกคน จึงทำให้การศึกษาต่อไปจากนี้จะเป็นการปฏิรูปในทางที่ดีขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้เด็กไทยมีการศึกษาเทียบเท่าอารยประเทศ

ปัจจุบันการเรียนการสอนกฎหมายเริ่มมีปรากฏให้เห็นในการเรียนระดับภาคบังคับ ซึ่งเนื้อหารายละเอียดส่วนใหญ่เป็นการสอนให้นักเรียนได้รู้จักกฎหมายในชีวิตประจำวัน หลักกฎหมายพื้นฐานต่าง ๆ หรือการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข อันเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 บททั่วไป (มาตรา 1-4) พระมหากษัตริย์ (มาตรา 6-24) สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย (มาตรา 25-49) หน้าที่ของปวงชนชาวไทย (มาตรา 50) และหน้าที่ของรัฐ (มาตรา 51-63) เมื่อเข้าสู่การเรียนในระดับอุดมศึกษาพบว่าในบางหลักสูตรนอกเหนือจากหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตได้กำหนดให้นักศึกษาได้เรียนรายวิชาที่เกี่ยวกับกฎหมายแต่อย่างใด

บางหลักสูตรกำหนดให้ศึกษาเฉพาะกฎหมายธุรกิจ หรือกฎหมายที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน ในหลักสูตรของตนเท่านั้น แต่หากพิจารณาถึงความสำคัญของรายวิชากฎหมายที่สำคัญและเหมาะสมกับนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาแล้ว ควรพิจารณาถึงกฎหมายที่มีเนื้อหา พื้นฐาน ความเป็นมา และหลักการสำคัญของการจัดระเบียบองค์กรของรัฐ หรือ รัฐธรรมนูญ โดยนักศึกษา ต้องทำความเข้าใจให้ถ่องแท้เกี่ยวกับระบบการปกครองของประเทศไทยที่เป็นการปกครอง ในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายสำคัญที่ ประชาชนชาวไทยทุกคนควรตระหนักและเข้าใจเบื้องต้น เพราะหากประชาชนคนไทยทุกคน ทราบถึงโครงสร้างหรือหลักการของรัฐธรรมนูญแล้ว แม้เนื้อหารายละเอียดของรัฐธรรมนูญแต่ ละฉบับจะบัญญัติแตกต่างกันไปตามบริบทของสภาพสังคม ผู้คน และสิ่งแวดล้อม ก็ยังคงไว้ซึ่ง พื้นฐานและหลักการเดิมที่ประชาชนคนไทยสามารถรับรู้และเข้าใจได้ นักศึกษาทุกคนควร เข้าใจหลักนิติรัฐ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของระบบกฎหมายและระบบรัฐในประเทศแต่ละแห่งและมี บทบาทสำคัญในการรักษาความประพฤติของรัฐและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนใน สังคม เข้าใจหลักนิติธรรม ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญในการกำหนดพฤติกรรมและความประพฤติ ของบุคคลในสังคมอันมีความสำคัญต่อความยุติธรรมและความเท่าเทียมในการดำเนินชีวิต อำนาจอธิปไตยของปวงชนชาวไทย การใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์ รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล องค์กรอิสระ และหน่วยงานของรัฐ รวมถึงบทบาทหน้าที่ สิทธิ เสรีภาพของประชาชน อำนาจหน้าที่ขององค์กรตามรัฐธรรมนูญ เป็นต้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ซึ่งเป็น รัฐธรรมนูญฉบับที่ 20 ของไทยได้มีบทบัญญัติที่สำคัญๆ อย่างไม่เคยมีปรากฏในรัฐธรรมนูญ ฉบับใด ๆ มาก่อน เช่น หน้าที่ของรัฐ ระบบการเลือกตั้งแบบแบ่งส่นปันส่วน การปฏิรูปประเทศ การรับฟังความคิดเห็นในการบัญญัติกฎหมาย การยกเลิกกฎหมายที่ไม่จำเป็นหรือสอดคล้อง กับสถานการณ์ การฟ้องคดีต่อศาลรัฐธรรมนูญของประชาชน (การฟ้องตรง) ซึ่งเป็น กระบวนการทางกฎหมายที่เริ่มต้นโดยการยื่นคำร้องเรียนหรือคำฟ้องตรงต่อศาลรัฐธรรมนูญ เป็นการควบคุมอำนาจของรัฐและสร้างสมดุลในระบบรัฐบาลเป็นการตรวจสอบและป้องกันการ ละเมิดรัฐธรรมนูญซึ่งอาจมีผลกระทบต่อการละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอีกทั้งเป็นการ สร้างความสมดุลและปกป้องสิทธิโดยให้ศาลเป็นผู้ตัดสินในกรณีที่มีการละเมิดรัฐธรรมนูญ อำนาจตุลาการเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจอธิปไตยของรัฐ เป็นอำนาจวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทแก่ คู่กรณีเพื่อให้สังคมสงบเรียบร้อย ผู้ใช้อำนาจตุลาการซึ่งเรียกว่าองค์กรศาลนั้น เป็นองค์กรที่มี ความเป็นกลางและเป็นอิสระไม่อยู่ภายใต้การบังคับของฝ่ายบริหารหรือรัฐบาล อีกทั้งฝ่ายบริหาร จะถูกผูกพันให้ต้องปฏิบัติตามคำพิพากษาหรือคำวินิจฉัยของศาลอย่างเคร่งครัด อย่างไรก็ตาม แม้ศาลจะมีอำนาจบังคับให้องค์กรต่างๆ หรือบุคคลที่ถูกฟ้องคดีต่อศาลต้องปฏิบัติตามคำพิพากษา หรือคำสั่งของศาล แต่ศาลก็เป็นองค์กรที่ต้องใช้อำนาจในเชิงรับ (passive) ไม่สามารถรุกหรือริเริ่ม คดีได้เอง ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่สถาบันการศึกษาจะต้องให้ความสำคัญในการเรียน การสอน และมุ่งพัฒนาหลักสูตรวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ ไปสู่การนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในสังคม

และประเทศชาติ รวมถึงการวางพื้นฐานด้านการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ภายใต้หลักนิติรัฐ มากกว่าการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นเพียงการสร้างความรู้ความเข้าใจแต่แนวคิดการดำเนินการทางกฎหมายและการพิจารณาคดีที่เกี่ยวกับการละเมิดรัฐธรรมนูญนั้น¹⁶

ผู้เขียนเห็นว่า ถึงเวลาแล้วที่สถาบันอุดมศึกษาจะต้องหันกลับมามองหลักสูตรของตนเพื่อพัฒนาปรับปรุงหลักสูตรหรือแผนการเรียนการสอนวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในครั้งใหญ่ มิใช่แค่ให้วิชากฎหมายรัฐธรรมนูญถูกจำกัดอยู่ในการเรียนการสอนของหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต หรือหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาการเมืองการปกครอง อีกต่อไปแต่กฎหมายรัฐธรรมนูญจะต้องถูกบรรจุให้เป็นวิชาหลักในการเรียนการสอนของทุกคณะ ทุกสาขาวิชาของสถาบันอุดมศึกษานั้น เพราะความสำคัญของการศึกษาวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ หรือรัฐธรรมนูญ นอกจากจะเสริมสร้างความรู้ให้นักศึกษาได้เข้าใจถึงสิทธิ หน้าที่ของพลเมืองแล้ว นักศึกษาควรต้องรู้ถึงโครงสร้างรัฐธรรมนูญ ประชญาแนวคิดต่าง ๆ เพื่อให้ นักศึกษาทุกคนเข้าใจ และเพื่อให้เป็นมาตรฐานเดียวกันในการจัดการหลักสูตรต่าง ๆ ยกเว้นหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตและของสถาบันอุดมศึกษา จึงจำเป็นต้องเพิ่มเติมคำอธิบายรายวิชารัฐธรรมนูญไว้ดังนี้

ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติและวิวัฒนาการของรัฐธรรมนูญ องค์การต่าง ๆ ของรัฐ สิทธิและเสรีภาพของบุคคล ทฤษฎีที่สำคัญ ๆ ของระบบรัฐธรรมนูญ เช่น ทฤษฎีการแบ่งแยกอำนาจ ทฤษฎี Judicial Reviews รวมทั้งปรัชญาของแนวความคิดต่างๆ ในระบบรัฐธรรมนูญ ศึกษาถึงภารกิจโครงสร้างและอำนาจหน้าที่ของศาลรัฐธรรมนูญ รวมทั้งการได้มาซึ่งตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ หลักการทั่วไปของวิธีพิจารณาคดีและหลักการเฉพาะที่เกี่ยวกับพิจารณาคดีรัฐธรรมนูญบางประเภทที่กำหนดให้ประชาชนมีสิทธิในการร้องขอต่อศาลรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกระบวนการในการตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐโดยตรง เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ความรู้กับนักศึกษาเหล่านี้จะได้เติบโตขึ้นมาเป็นกำลังที่สำคัญในการปฏิวัติระบบประชาธิปไตย หรือไม่ให้มีแนวคิดในการแสวงหาผลประโยชน์ทางการเมืองอันจะนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยของไทยให้มั่นคงยั่งยืนโดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายแม่บทในการปกครองประเทศเป็นเกราะป้องกันการใช้อำนาจนอกเหนือรัฐธรรมนูญมิให้เกิดวิกฤตการณ์การปฏิวัติ หรือรัฐประหารวนเวียนในประเทศไทยอย่างไม่รู้จบสิ้นอย่างเฉกเช่นปัจจุบันต่อไป

¹⁶ รศ.ดร. ศิริยุตม์วัฒนา, *กฎหมายรัฐธรรมนูญ : หลักพื้นฐานแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญและระบอบประชาธิปไตย*, พิมพ์ครั้งที่ 3 แก้ไขเพิ่มเติม, (กรุงเทพฯ: วิญญูชน จำกัด, 2565).

บรรณานุกรม

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. *ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์* สัมภาษณ์โดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. กรุงเทพฯ: สถาบันปรีดี พนมยงค์, 2542.
- เฉลิมชัย กีกเกียรติกุล. “การแก้ไขรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา.” 2557.
http://chalermchai-nbtc.blogspot.com/2014/05/blog-post_12.html.
สืบค้นเมื่อ 10 เมษายน 2566.
- ฐาณู ศิริฤทธิ์วัฒนา. *กฎหมายรัฐธรรมนูญ: หลักพื้นฐานแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญและระบอบประชาธิปไตย*. พิมพ์ครั้งที่ 3 แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2565.
- แถมสุข นุ่มนนท์. *ยังเติร์กุ่นแรก กบฏ ร.ศ.130*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สายธาร, 2545.
- ทวิศ ศรีเกต. “รัฐธรรมนูญกับการศึกษาในยุค 4.0.”
https://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/elaw_parcy/ewt_dl_link.php?nid=1743. สืบค้นเมื่อ 19 เมษายน 2566.
- นรรนิติ เศรษฐบุตร. *สารานุกรมการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 254.
- บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ. *กฎหมายรัฐธรรมนูญ*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: บริษัทวิญญูชนและศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559. 231. อ้างถึงใน ศีกฤทธิ์ ปราโมช. *ฝรั่งคดีนา*. กรุงเทพฯ: หนังสือพิมพ์ก้าวหน้า, 2504.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. *คำบรรยายวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ*. กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2554.
- พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ. *รวมวิทยาการท่านวรมณ*. พระนคร: โอเดียนสโตร์, 2494.
- พรชัย เลื่อนฉวี. *กฎหมายรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2550.
- มีชัย ฤชุพันธุ์. “ชี้ต้องมีการปฏิรูปการศึกษา ใช้คนนอก ปรับโครงสร้างศธ. ทำงานตามนโยบายภาพรวม.” 2560. https://www.matichon.co.th/education/news_445940.
สืบค้นเมื่อ 27 ธันวาคม 2566.
- มีชัย ฤชุพันธุ์. “ส่งสัญญาณแนะปฏิรูปการศึกษาให้สำเร็จ.” 2560.
<https://www.komchadluek.net/NEWS/EDU-HEALTH/258244>.
สืบค้นเมื่อ 25 ธันวาคม 2566.
- ลิขิต อีระเวศิน. *การเมืองการปกครองของไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- วิชา มหาคุณ. “ระบบศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น”, *ที่ระลึกนิทรรศการทางการศาลสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ สองร้อยปี เมษายน 2552*. กรุงเทพฯ: กระทรวงยุติธรรม, 2552.

วิชาญ ทรายอ่อน. “บทบัญญัติด้านการศึกษาตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560.” 2561.

https://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/ewt_dl_link.php?nid=51901&filename=thai_national_assembly. สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2566.

อรรษา ไชยชนะ. “ปัญหาเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในการใช้สิทธิยื่นคำร้องต่อศาลรัฐธรรมนูญ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 213 : ศึกษาเชิงพัฒนาการทางกฎหมายในการนำระบบการร้องทุกข์ทางรัฐธรรมนูญมาใช้ในประเทศไทย.” *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ* 10, ฉ.12 (มกราคม-ธันวาคม 2565): 20-21.